

УДК 347.065

DOI: <https://doi.org/10.31732/2707-9155-2020-39-33-40>

Кодифікація цивільного законодавства

Шишка Р.Б.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових дисциплін,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (067) -14-814 -11, e-mail: roman1353@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0532-1909*

Codification of civil law

Shishka R.B.

*Doctor of Laws Sciences, Professor,
Professor of Department of State Legal Disciplines,
“KROK” University, st. Tabirna, 30-32, 03113, Kyiv, Ukraine
tel.: (067) -14-814 -11, e-mail: roman1353@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0532-1909*

Анотація. У статті викладено авторське ставлення до кодифікації цивільного законодавства України під концептом рекодифікації як чергового етапу подальшого його вдосконалення. Проведено ідею про розширення сфери його впливу за рахунок встановлення, регулювання приватних відносин та охорони і захисту суб'єктивних прав й охоронюваних інтересів. Така позиція більш точно відображає значення ЦК та його роль як основного акту цивільного законодавства. Автор звернув увагу на чинники рекодифікації інститутів цивільного права в Україні з огляду на набутий досвід попередніх кодифікацій і їх недоліки. На його погляд, наразі фахівцями випущено вимогу економії засобів та зусиль на кодифікацію, можливість об'єднання зусиль у створенні кодифікованого акта більш високого рівня, технічні аспекти побудови ЦК й уникнення сталого архаїчного підходу з присвоєння статтям тільки цифрового зазначення, оцінки штучного протистояння між напрямками приватного права. Відстоюється ідея консолідації зусиль цивілістичної спільноти над створенням кодифікованого акта більш високого рівня та щодо його можливої структури. Висловлене ставлення до повноти регулювання приватних відносин у такому акті, яке б було достатнім і не потребувало прийняття додаткових актів, надавало простір для пріоритету права над законом, не загрозувало йому перетворитися у відсильний акт і домінування спеціального позитивного визначення над правом особи та свободою вступу в приватні відносини. Запропоновано принципово нову систему нумерації статей на основі сполучення буквених зазначень за назвою інституту права та цифри, що забезпечує у подальшому можливість безперешкодного внесення змін і доповнень у ЦК.

Ключові слова: кодифікація, рекодифікація, цивільне право, цивільне законодавство, цивільний кодекс.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 9.

***Annotation.** In the article authorial attitude is expounded toward kode of civil legislation of Ukraine under the concept of as the duty stage of his further perfection. The conducted idea is about expansion of sphere of his influence due to establishment, adjusting of private relations and guard and protection of equitable rights and interests. Such position more exactly represents the value of CK and his role as a basic act of civil legislation. An author pays attention to factors of institutes of civil law in Ukraine, taking into account the purchased experience of previous кодифікації and their defects. On his look now specialists are miss out the requirement of cost and efforts effectiveness on , possibility of combining effort in creation of act of higher level, technical aspects of construction of CK and avoidance of permanent archaic approach from an appropriation to the articles only digital pointing, estimations of artificial opposition between directions private law.*

The idea of consolidation of efforts of civil association is defended above creation of act kode of higher level and in relation to his possible structure. The expounded attitude is toward plenitude of adjusting of private relations in such act, what would be sufficient and did not need the acceptance of additional acts, gave space for priority of right above a law, did not threaten to him to grow into a act and prevailing of the special positive determination above a right for personality and entering freedom into private relations.

The new system of numeration of the articles is offered fundamentally on the basis of connection of the pointing afte the name of institute of right, and number that provides in further possibility of the unimpeded bringing of changes and additions in CK.

Keywords: codification, recodification, civil law, civil law, civil code.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 9.

Постановка проблеми

Кодифікація в Україні стала на території України перманентною: за сто років було прийнято 4 кодекси і розробляється п'ятий, хоча й європеїзований чи рекодифікований, а по-суті, новий. Отже, упорядники їх проєктів пережили своє дітище, що є нонсенсом навіть з огляду на зміни суспільного устрою держави та значущість кодифікованих актів. Принаймні їх варто розробляти й приймати на довготривалий час і забезпечувати достатню їх еластичність для включення в них нових інститутів цивільного права, зокрема, під натиском глобалізації й новітніх інформаційних технологій та ІТ-права.

Виникає запитання про об'єктивні й суб'єктивні її детермінанти поточної кодифікації, потрібні для уникнення допущених раніше помилок та концепту його осучаснення й уникнення спокус і хибних конструкцій, сліпого слідування сталим підходам попри їх очевидну су-

перечливість. Можна зауважити складність становлення держави та її самостійності соціально-політичними викривленнями, домінуванням публічного інтересу і права над приватним, проте така кількість кодексів свідчить про системні помилки стратегії цивільного законодавства у тактиці його прийняття, упущення державних органів, спеціальних наукових інстанцій. Головне полягає у потребі надати йому стабільності на тривалу перспективу, що залежить від зовнішніх (розвиток нормотворення у приватній сфері в країнах ЄС) та внутрішніх чинників розуміння і сприйняття нових сфер та напрямів впливу норм приватного права.

Аналіз останніх досліджень та прояви проблематики

Наразі проблемі рекодифікації присвячено чимало робіт провідних українських цивілістів, і, мабуть, простіше перерахувати тих, хто не торкався цієї

проблематики як на концептному рівні (А.С. Довгерт, Н.С. Кузнєцова, І.В. Спасибо-Фатєєва, Р.О. Стефанчук, Є.О. Харитонов та інші), так і в моделюванні його окремих інститутів (Ю.О. Заїка, А.Б. Гриняк, І.В. Давидова, О.В. Кохановська, О.О. Кот та інші). Їх зміст можна звести до обґрунтування необхідності рекодифікації, розробки принципових засад і її концепту, моделювання позитивного встановлення інститутів цивільного права та їх самодостатності, виявлення недоліків і прорахунків у цивільно-правовому регулюванні, збалансування примату права та вимог закону, моделювання нових інститутів і структурування окремих його книг, врахування закидів від ЄСПЛ у неповноті національного законодавства тощо. Проте, як видається, кодифікація цивільно-правових інститутів уже вийшла за межі чисто національного завдання й набула рівня ЄС та всього людства.

Не вирішена частина загальної проблеми

У цих та інших публікаціях, на погляд автора, випущено вимогу економії засобів та зусиль на кодифікацію, можливість об'єднання зусиль у створенні кодифікованого акта більш високого рівня, технічні аспекти побудови ЦК й уникнення сталого архаїчного підходу з присвоєння статтям тільки цифрового зазначення, оцінки штучного протистояння між напрямками приватного права. У приватному праві наголос зроблено на регулятивній його функції та, як вважаємо, випущено, що воно також є основою для встановлення, охорони і захисту суб'єктивних прав й охоронюваних інтересів. До того, досить слабо проведені субсидіарне застосування норм публічного права та преюдиції.

Формулювання мети статті

Мета статті – викласти своє бачення кодифікації цивільного законодавства і

позиції автора щодо консолідації зусиль над створенням світової моделі такого акта, яка була б полишена сучасних недоліків, була б гнучкою і дозволяла наповнювати акт новими інститутами приватного права та оперативно реагувати на виклики практики.

Об'єктом став концепт побудови основного акта в цивільному праві, а саме Цивільного кодексу, а предметом – доктрина кодифікації цивільного законодавства, саме цивільне законодавство, потреби практики правозастосування.

Виклад основного матеріалу дослідження

Формальною підставою чергової кодифікації цивільного законодавства України стала Постанова КМ України № 650 від 17 липня 2019 р. «Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України» [1]. Основними її завданнями визначено: 1) проведення комплексного аналізу існуючого цивільного законодавства України та визначення сфер приватноправових відносин, які потребують приведення у відповідність зі світовими тенденціями розвитку приватного права; 2) вивчення досвіду європейських країн щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України; 3) підготовка пропозицій щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України. Щодо комплексного аналізу тут уже допущена помилка, оскільки аналіз – один із методів вирішення глобального завдання з приведення ЦК у відповідність зі світовими тенденціями розвитку приватного права. Та саме завдання, з огляду на чинники розвитку приватного права, слідує за ними, а не передує їм. При сучасних темпах і оновленні інформації це триватиме вічно.

Тому передували зауваження до чинного ЦК, пропозиції науковців, критич-

ні зауваги практиків по мірі прийняття спеціальних законів, що нівелювали його консолідуєчне значення, наради з прихильниками системного оновлення ЦК України. У свою чергу, це спричинило критику суб'єктивного сприйняття та, зокрема, недостатньої підготовки прийдешньої зміни цивілістів і необгрунтованої зверхності представників науки цивільного права стосовно інших галузевих правових наук як наслідку штучних процесів у цивілістиці зі всіма відповідними наслідками (самовільного розширення предмету науки і, відповідно, законодавства, переповнення власною штучною термінологією іншого галузевого законодавства) тощо, звинувачення у так званому грантоїдстві [2] та непослідовності.

Здебільшого йдеться про долю ГК України та давню суперечку «цивілістів» і «господарників», що штучно підігривається невиваженістю та гарячкуватістю окремих представників перших та других [3], некоректністю та обопільними звинуваченнями в посяганні на предмет. Тут слід схаменутися і переключитися на вирішення нагальних проблем цивілістики та розв'язання практичних завдань нормотворчості. Тим більше, що ГК з його відсильністю за наявності розгалуженого спеціального законодавства все більше втрачає своє значення як регулятора господарських правовідносин, як і ЦК України. Це загрожує й ЦК. Проте процес продовжується, незважаючи на намагання втягнути у нескінченні й також безрезультатні суперечки, робота над ЦК України почалася, триває і має бути плідною. Як висловилася І.В. Спасибо-Фатєєва, «...потреба в кодексі – це потреба в правовій визначеності. І відчують її абсолютно всі сегменти нашого суспільства та його члени, оскільки цивільне право – це та сфера правового регулювання, яка стосується будь-якої

людини, будь-якої юридичної особи і публічного утворення» [4].

Водночас, випускається, що попередні кодекси, попри різну структуру, притримувалися пандектної системи та побудови їх основних інститутів цивільного права. У принципі вона себе виправдала. Проект чинного ЦК пройшов прискіпливу експертизу в ЄС і навіть у поспіхом відредагованому варіанті, що не схвалено окремими його розробниками, був прийнятий. За великим рахунком, розробники проекту, орієнтувалися на цивільно-правові інститути у французькому та німецькому праві, ЦК Нідерландів, кодекси яких слугували прообразами для зазначеного проекту, настільки, що не наважилися слідувати ст. 3 Конституції України [5] і включити в нього нові, людиноцентричного спрямування. Йдеться про договори зі збереження життя та здоров'я людини, надання освітніх послуг, клінінг, кейтеринг тощо.

Сам термін «рекодифікація» за значенням «ге» навіть асоційований із декодифікацією і посяганням на ГК та СК України та на систему права в Україні взагалі. Чи так це насправді й наскільки це потрібно?

Передусім наразі рекодифікація – поширений прийом модернізації законодавства у сучасних цивілізаціях під натиском сучасних змін. Як відомо, модернізація – не завжди кращий шлях для вирішення проблеми, оскільки її стримає базова модель. Основним недоліком теорії модернізації була і залишається її двоїстість – за завісою декларування благородних цілей з осучаснення досить часто вбачається прагнення іншого змісту, а часто і косметичних змін, які не торкаються суті явищ. Здебільшого модернізація не досягала поставленої мети, що очевидно на прикладі перманентно модернізованої правової системи України. Сподіваємося, що це

не загрожує рекодифікованому, по суті, новому основному акту цивільного законодавства.

Основний із її ідеологів проф. А.С.Довгерт вжив її «у значенні системних суттєвих змістовних і структурних новацій чинного кодексу (або групи кодексів та законів), без створення нового [6, с. 27]. Для того є об'єктивні причини: прогрес суспільства, нові тенденції і детермінанти у суспільних та економічних відносинах, зокрема поділу праці й розподілу ринків, переваги приватно-правового їх урегулювання, з юридичною рівновагою (наразі рівністю) учасників цих правовідносин, свободою волевиявлення та економічною самостійністю, над публічно-правовим. Це детермінує основні підходи до регулювання приватних відносин на основі диспозицій норм права при можливості їх уточнення. До того, зміни в ЦК слідували за спеціальним законодавством стосовно цивільних правовідносин, інколи на догоду зацікавленим у цьому колам і навіть без залучення цивілістів. Інакше виникає слушне запитання: Звідки в таких актах дитячі помилки щодо змісту договорів та включення у нього його сторін чи іншого, що не передбачене ст. 628 ЦК України [7] та інші недоліки?

При тому окремі такі закони, особливо щодо договірної регламентації, виписані з порушеннями свободи договору в рамках прокрустового адміністративного підходу. Тож можна погодитися, що ЦК повинен обмежити неконтрольоване прискорення правотворчості, зокрема лише тому, що слід виправдати політичну позицію, зайняту посаду чи доречність існування цілих наукових інстанцій. Тому слугує юридична наука, яка продукує нові пропозиції: здебільшого виважені, а інколи абсурдні. Принаймні в ЄС не виражене людиноцентричне спрямування приватного права, як в Україні.

Як влучно зазначив той же В.С. Довгерт, розвиток економічної і політичної інтеграції країн ЄС спричинили появу значного сегменту приватного права ЄС – *acqui communautaire*, які сприйняті майже у всіх країнах. Об'єктивно їх приватноправові системи походять з одного коріння (європейська культурна спадщина – *jus commune* або *common civil law of Europe*). *Jus commune* відкриває широкі перспективи для гармонізації та уніфікації приватного права європейських країн, що у перспективі може призвести аж до створення Європейського цивільного кодексу (*European Civil Code*). У руслі даної ідеї можна розглядати появу все нових і нових директив та регламентів ЄС, що зачіпають приватноправову сферу, а також конвенції й акти м'якого права типу Принципів Ландо, DCFR тощо [8, с.43].

Основним детермінантом рекодифікації стало зобов'язання України перед ЄС щодо адаптації її законодавства до вимог законодавства цих країн, яке також постійно вдосконалюється, об'єднуючи процеси та загальні стандарти з прав людини, новітні технології. Уже тривалий час ведеться й розробка Цивільного кодексу ЄС, що планувався до прийняття вже у цьому році. Проте, як видається, його концепт уже застарів, як і його частина – Принципи європейського договірного права. То чи не краще на єдиному гуманітарному, соціальному та економічному просторі, яким прагне бути ЄС, консолідувати зусилля й створити і прийняти ЦК ЄС та зробити його наднаціональним актом? На наш погляд, українська цивілістика до цього доросла і сформована потужна її доктрина та навіть інфраструктура.

Наразі під концептом європеїзації національного права оновлюються цивільний і кримінальний кодекси. Якщо Україна позиціонується в європейському цивілізаційному вимірі чи, як зазна-

чив Є.О. Харитонов «фронтири» [9, с.5], то це детермінує головну вимогу до ЦК – його відповідність праву ЄС при допустимості перехідних положень, хоча б як правового гаранта приватних правовідносин за участі інвесторів та інших учасників правовідносин.

Проте, як вважаю, йдеться більше про незначні правки, а не стратегічні рішення до системи основних регуляторів у суспільстві на основі допустимості протистояння межового підходу і вибору більш активного та конструктивного, що проявляється поступово. Завдяки цьому, необхідність тотальної кодифікації поступається модернізації чинного кодексу, що надалі означає потребу нової кодифікації на значному просторі. Це пояснюється слідуванню європейському вибору України, де вона втрачає стрімко свої позиції, залежно від підтримки її прагнень країнами ЄС та їх політиками.

В основі розуміння останніх повинні бути визначальні рухи у світі людей (робоча сила, гуманітарний, зокрема освітянський та культурний обмін, туризм), економічна глобалізація й потреба міжнародних інвестицій, інтелектуальної власності, зокрема інновацій та ІТ-технологій і ІТ-права. Це каталізовано прийняттям міжнародних актів, які стандартизували відносини у певних сферах: права людини, транспортного сполучення, їх деталізацією у спеціальних нормативних актах, зокрема підзаконних. Тож питання про рівень деталізації правовідносин у актах (кодифікованих, спеціальних і мононормативних) не просте. Якщо йдеться про ембріональне визначення основних типів, видів та підвидів юридично значущої поведінки, то навряд чи варто це робити. Для того придатний і теперішній ЦК з його відсильністю та декларативністю. Деталізація потребує значних зусиль і часу та перегляду чи, точніше, реві-

зії значного нормативного масиву. Тут передусім виникає питання юридичної техніки й невинуватого дублювання дефініції, зокрема договорів. При неминучій ботизації логіки та змісту договорів, підготовки проєктів рішень у справах і самих рішень у судах невинуватими є словосполучення «одна сторона» та «друга сторона». Це само розуміється, а назва сторони вказує на інститут чи субінститут такого права і його специфіку.

Попри міжнародне визнання, сумнівною є конструкція фінансові послуги: фінанси загальноновизнані як публічно-правова категорія у сфері фінансового та бюджетного права; у більшості кодексів введено грошові зобов'язання як приватно-правову категорію стосовно платежів приватного характеру та послуг у сфері грошового обороту.

Висновки

На підставі наведеного видається, що рекодифікація приречена на постійне оновлення ЦК, який, за умови існування громіздкого підзаконного регулювання окремих інститутів, особливого ефекту не дасть. Окремі можливі інститути ми можемо лише спрогнозувати (договори на імплантацію людині порталів для комунікацій у віртуальних системах). Окремі інститути права відімруть як архаїчні й загрозливі для безпеки людства (продаж легкових автомобілів на двигунах внутрішнього згорання). Вихід убачається у кодифікації світової чи принаймні європейській.

Світова кодифікація вбачається як універсальна законодавства, що регулює приватні відносини. Її сенс зводиться до єдності норм їх підгалузей, інститутів та субінститутів, де є однаковими гіпотеза й диспозиція і можуть бути різними санкції, з огляду на безпеку тих чи тих правопорушень для окремих держав та цінностей, які при-

таманні суспільству, і їх наслідків. Для запобігання цим порушенням інститути приватного права повинні бути субсидіарно скоординовані та забезпечені публічним правом і діяльністю інститутів суспільства.

Окремо йдеться про проведення вимоги безпеки участі в цивільних правовідносинах та виведення її на рівень засади цивільного законодавства й не тільки цивільного. Зокрема, це стосується майбуття людини і суспільства, екології, харчування, медичного обслуговування, транспорту тощо. Так чи так, наразі універсалізовані основні економічні (майнові) права, особисті немайнові права, складаються певні правила щодо організаційних відносин, прав вимог та інших, що заради зручності варто привести в одну систему.

В основі такої світової кодифікації на першому етапі повинна бути узгоджена модельна структура основних кодексів у світі (цивільного, природоохоронного, кримінального, житлового, сімейного, податкового, про адміністративну відповідальність, земельного, процесуальних). Така модельна конструкція не нова, і є відомі прототипи: Основи цивільного законодавства СРСР, Модельний цивільний кодекс СНД, який став прообразом для пострадянських країн. Ці процеси йдуть в ЄС, і прийнятті Принципи європейського договірного права, а найближчим часом очікується й прийняття ЦК ЄС.

За основу може бути взята пандектна система, але в скороченому вигляді й визначатися чи уніфікуватися ті інститути, що мають принципове значення лише для підходів з урегулювання відповід-

них правовідносин, де зайвими вбачаються загальнотеоретичні статті про систему такого регулювання, дію норм права, про систему санкцій тощо, які є загальнотеоретичними і *lege de ferenda*.

Основна увага має бути зосереджена на основних інститутах, де їм варто присвоїти певні буквені символи на основі латинського алфавіту, наприклад: V – вітальні, що з спрямовані на забезпечення життя та здоров'я людини; P – регулюють, охороняють і забезпечують захист прав власності та похідних речових прав тощо. Регулювання зобов'язальних відносин – «O», речових договорів – «R». Утім тут слід врахувати досягнення у систематизації цивільно-правових інститутів.

У подальшому бачиться уніфікація нумерації статей, зокрема про купівлю-продаж, міну, ренту, дарування, найм, оренду, лізинг, підряд, послуги, делікти. На наш погляд, буквені зазначення латинським алфавітом є символічними та виправданими як стратегічно (як мертва мова усуває звинувачення в просуванні чийось інтересів та експансії, віддає належне у створенні основних інститутів приватного права), так і тактично. При тому перші статті в інститутах відносяться до понятійного апарату, а інші – визначають інституційне правове становище учасників, правовий режим об'єкта, зміст, відповідальність за порушення, різновиди (субінститути), обмеження тощо. Такий підхід видається більш перспективним, зокрема при використанні ботів та цифрових технологій використання норм права для регулювання суспільних відносин і вирішення можливих спорів.

Література

1. Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України : Постанова КМ України № 650 від 17 липня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.04.2020)

2. Ілларіонов О. Рекодифікація = декодифікація // URL: <https://blog.liga.net/user/aillarionov/article/34014> (дата звернення 12.04.2020)

3. Щербина В. До питання щодо рекодифікації цивільного законодавства : URL: <http://www.golos.com.ua/article/325640> (дата звернення 12.04.2020)
4. Спасибо-Фатеева І. З приводу концепції щодо модернізації Цивільного кодексу України (рекодифікації) URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/157375-z-privodu-kontseptsiyi-schodo-modernizatsiyi-tsvilnogo-kodeksu-ukrayini-rekodifikatsiyi> (дата звернення 12.04.2020)
5. Конституція України. // URL: <liga:zakon search.ligazakon.ua> (дата звернення 12.04.2020)
6. Довгерт А. Рекодифікація Цивільного кодексу України: основні чинники і передумови для старту. *Право України*. 1/2019. С.27-41.
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // URL: <zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 12.04.2020)
8. Довгерт А.С. Теоретичні, техніко-юридичні та інші питання рекодифікації цивільного законодавства України. Рекодифікація цивільного законодавства і система права України у контексті євроінтеграційних процесів: матер. Всеукр. науково-практичн. конфер. (Одеса, 8-9 листопада 2019 року) / За заг. ред. д.ю.н., проф. Є.О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2019. С. 42-46.
9. Харитонов Є.О. Рекодифікація цивільного законодавства України: деякі методологічні проблеми. Рекодифікація цивільного законодавства і система права України у контексті євроінтеграційних процесів: матер. Всеукр. науково-практичн. конфер. (Одеса, 8-9 листопада 2019 року) / За заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2019. С. 5-9.

References

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), “Resolution “On the formation of a working group on recodification (update) of civil legislation of Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2019-%D0%BF#Text> (Accessed 12 April 2020)
2. Ilarionov, O. (2019), “Recodification = decodification”, available at: <https://blog.liga.net/user/ailarionov/article/34014> (Accessed 12 April 2020)
3. Sherbina, V. (2018), “On the issue of recording of civil law”, available at: <http://www.golos.com.ua/article/325640> (Accessed 12 April 2020)
4. Spasibo-Fateeva, I.V. (2019), “Regarding the concept of modernization of the Civil Code of Ukraine (recodification)”, available at: <https://sud.ua/ru/news/blog/157375-z-privodu-kontseptsiyi-schodo-modernizatsiyi-tsvilnogo-kodeksu-ukrayini-rekodifikatsiyi> (Accessed 12 April 2020)
5. The Constitution of Ukraine (1996), available at: <liga:zakon search.ligazakon.ua> (Accessed 12 April 2020)
6. Dovgert, A. (2019), “Recodification of the Civil Code of Ukraine: the main factors and prerequisites for the start”, *Pravo Ukraini*, vol.1, pp.27-41.
7. Civil Code of Ukraine (2003), available at: <zakon.rada.gov.ua> (Accessed 12 April 2020)
8. Dovgert, A.S. (2019), “Theoretical, technical-legal and other issues of recoding of the civil legislation of Ukraine”, Fenixs, Odessa, Ukraine.
9. Haritonov, E.O. (2019), “Recodification of civil legislation of Ukraine: some methodological problems”, Fenixs, Odessa, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2020 року